

УДК 378.013.75:355.23

Я. Б. ЗОРІЙ

кандидат педагогічних наук, доцент
Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ ДО ВІЙСЬКОВО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто етапи експериментального дослідження, що стосуються формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до ефективної службової діяльності на основі розробленої педагогічної системи. Висвітлено їх зміст та експериментальну базу дослідження. Виокремлено концептуальні підходи до професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу (системно-оптимізаційний, ціннісний, програмно-цільовий, комплексно-діяльнісний, компетентнісний, синергетичний, особистісно орієнтований). Проаналізовано ступінь впливу професійно важливих якостей військових фахівців на виконання ними вимог посадових функцій з використанням підібраних показників для оцінювання індивідуальних особливостей військового фахівця. Доведено значну позитивну динаміку сформованості військово-професійної готовності громадян – майбутніх офіцерів запасу з експериментальних груп на основі порівняння даних, отриманих на констатувальному, формувальному й контрольному етапах педагогічного експерименту.

Ключові слова: військова підготовка, майбутні офіцери запасу, педагогічна система, військово-професійна готовність, професійно важливі якості.

Нині основною проблемою, що постає перед військовими навчальними підрозділами закладів вищої освіти (далі – ВНП ЗВО), є модернізація організації й методики військового навчання. Необхідність модернізації зумовлена, насамперед, новими вимогами до рівня освіченості та розвиненості особистості офіцера запасу. У зв'язку із цим необхідно не тільки з інших позицій здійснювати добір навчального матеріалу, побудову навчальних посібників, а й упроваджувати професійно орієнтовані технології, цілеспрямовано використовувати сучасні досягнення в галузі аудіовізуальної та комп'ютерної техніки тощо. Водночас сучасна військова підготовка студентів потребує врахування як загальних закономірностей формування особистості, так і індивідуальних особливостей тих, хто навчається. Інша особливість військово-орієнтованої підготовки студентів є застосування ними результатів навчання у своїй майбутній професійній діяльності.

Актуальність цього напрямку наукових пошуків, його недостатня теоретична та практична розробленість, наявні суперечності зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – висвітлити хід та результати дослідження системи формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до службової діяльності.

Дослідження проблеми підготовки громадян України, які навчаються в закладах вищої освіти за програмою офіцера запасу, проведено впродовж 2013–2017 рр., воно передбачало поетапну реалізацію його завдань.

На першому *етапі дослідження* (2013–2014 рр.) опрацьовано літературні джерела щодо вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду зі створення й функціонування системи вищої військової освіти, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і концепцію. Виокремлено низку суперечностей, що негативно впливають на результати підготовки кваліфікованих мобілізаційних резервів для військової організації країни; розроблено гіпотезу дослідження й обґрунтовано концептуальні засади формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до ефективної службової діяльності в складних умовах військово-політичної обстановки в Україні.

Другий (*дослідно-експериментальний*) етап (2014–2017 рр.) включав: вибір методики дослідження, підготовку та проведення педагогічного експерименту, що складався з констатувального, формувального й контрольного етапів. На другому етапі проаналізовано стан практичної підготовки громадян, які навчаються за програмою офіцерів запасу у військових закладах вищої освіти (військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти), розроблено модель *педагогічної системи формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу*, що базується на використанні концептуальних підходів до професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу; включає сучасні методи управління якістю військово-професійної освіти (ВПО) та шляхи підвищення її якості; містить сформульовані компоненти військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу; передбачає реалізацію визначених організаційно-педагогічних умов забезпечення формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до ефективної службової діяльності.

Зауважимо, що на цьому етапі здійснено добір методів дослідження, розроблено інструментарій оцінювання його результатів за відповідними критеріями, їхніми показниками та визначеними рівнями, обґрунтовано методику власне експериментального дослідження.

Що стосується методик, то це чотири авторські анкети для опитування викладачів кафедр військової підготовки ЗВО та громадян, які навчаються за програмою офіцерів запасу у ЗВО; тестові методики: “Компаси”, “Логічні положення”, “Тактичне мислення”, “Розгорнення”, “Додавання й віднімання чисел з переключенням”, розподілу й переключення уваги (за чорно-червоною таблицею Шульте-Платонова), “Шкали приладів”, “Анкета-прогноз”, “Зорова пам'ять”, рухливості нервових процесів, координації руху, “Слухомовленнєва пам'ять”, рухливості нервових процесів, урівноваженості в емоційних реакціях, сили нервової системи щодо збудження і гальмування, наявності нервозності, вольової стійкості при вивченні військових, гостроти зору або порогу розрізнювання. Крім того, враховували середні бали: з фізичної підготовленості, на вступних іспитах до ЗВО, за I й II курси навчання у ЗВО з дисциплін військової підготовки.

При визначенні організаційно-педагогічних умов забезпечення якості системи формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до службової діяльності використано також метод експертної оцінки (метод компетентних арбітрів).

Перевірку отриманих експериментальних даних на наявність грубих помилок здійснено методом, що заснований на використанні довірчого інтервалу, межі якого визначено за критерієм Стюдента для малих вибірок. При визначенні надійності тестів встановлено узгодженість результатів тесту, отриманих через повторне їх застосування до тих самих студентів експериментальних груп у різні моменти часу, тобто оцінено величину загальної дисперсії тестових показників, що є дисперсією помилки. Для мінімізації дисперсії помилки часовий інтервал між двома послідовними застосуваннями тесту становив три місяці. У ході аналізу тестових показників і стандартизації сукупність експериментальних даних була перетворена на матрицю даних, зручних для моделювання.

На констатувальному етапі експерименту за період 2014–2016 рр. під час анкетування виявлено таке: число студентів, а в подальшому – громадян, які висловили бажання після закінчення навчання укласти контракт на службу в Збройних силах або в іншому силовому відомстві, у середньому становило 33,7%; негативно відповіли 44,7%; не змогли дати відповідь – 21,3%. Причому, якщо в 2014 р. зі 196 опитаних відсотки відповідно становили: 43,4/40,3/16,3%, то у 2015 р. (зі 173 опитаних) – вже 33,5/45,7/20,8%, а у 2016 р. (зі 171 опитаного) – 24,6/48,5/26,9%. Тобто спостерігається тенденція до зростання частки тих офіцерів запасу, які не готові до виконання обов'язків за посадовим призначенням у Збройних силах та інших військових формуваннях України.

Зважаючи на результати, доцільним видавався аналіз відповідей громадян (зокрема студентів) на інші запитання анкети.

Відповіді на запитання анкети: “Чому Ви хочете навчатися на кафедрі військової підготовки?”, “Що Ви очікуєте від свого майбутнього після закінчення кафедри військової підготовки?”, “Як Ви можете застосувати свої знання в сучасних складних умовах?” – показали, що мотиви прийняття рішення щодо навчання на кафедрі військової підготовки такі:

– серед студентів за період навчання в ЗВО: можливість майбутньої служби в силових відомствах – 39,6%; можливість застосувати отримані знання в майбутньому (фактично те саме, але в іншій інтерпретації) – 27,2%; розширення світогляду – 21,7%; особливий статус у цивільному ЗВО – 6,7%; інші мотиви – 4,8%;

– серед громадян (починаючи з 2015 р.): можливість майбутньої служби у силових відомствах – 46,8%; можливість застосувати отримані знання в майбутньому, зокрема в реальних бойових умовах на сході України, – 31,1%; набуття додаткових специфічних знань, умінь та навичок – 13,7%; інші мотиви – 8,4%.

Наведені результати свідчать, що майже в половині студентів, які прийшли на кафедру військової підготовки, немає громадянської позиції, вони ще не орієнтуються в складній сучасній обстановці, і це втримує їх як від позитивної, так і від негативної відповіді. Дещо кращі показники – у громадян, які почали навчання за програмою офіцера запасу з 2015 р. Це видається логічним, враховуючи чітке усвідомлення більшістю з них складності ситуації в державі, своєї ролі в справі захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України.

У ході дослідження виявлено стан задоволеності тих, хто навчається, та викладацького складу якістю освітнього процесу. Результати свідчать, що тільки 67% громадян – майбутніх офіцерів запасу задоволені якістю своєї навчальної діяльності та якістю викладання навчальних предметів, 84% викладачів, на відміну від курсантів, задоволені якістю своєї педагогічної діяльності та якістю навчально-виховного процесу в ЗВО загалом.

У психолого-педагогічних дослідженнях подібна відмінність в оцінках пояснюється наявністю розвиненої консервативності як якості особистості в багатьох викладачів. Має місце їх відставання від освітніх, професійних та світоглядних інтересів молоді. Тому постановка в ЗВО (ВНП ЗВО) питання про підвищення якості військово-професійної підготовки не зустрічає активного відгуку в середовищі викладачів і керівництва різного рівня.

У табл. 1 наведено причини недостатнього засвоєння елементів військово-професійної діяльності майбутніми офіцерами запасу, а також чинники, які впливають на ефективність педагогічної діяльності професорсько-викладацького складу. Дані табл. 1 показують, що провідними причинами, що негативно впливають на якість військово-професійної освіти, викладачі називають, насамперед, низьку заробітну плату й невідповідну нинішнім вимогам навчально-матеріальну базу.

Таблиця 1

**Причини, що перешкоджають засвоєнню
елементів військово-професійної діяльності, %**

Причина	Особи, які навчаються (540 осіб)	Викладачі (46 осіб)
Слабка мотивація. Відсутність стимулу до навчання / педагогічної діяльності	1,5	10,9
Часті й неймовірно заплутані зміни нормативної бази освітнього процесу та постійне залучення викладацького складу до розробки адміністративних документів	–	73,9
Матеріальні труднощі, необхідність пошуку додаткового заробітку	–	41,3
Стан навчальної, матеріальної та інформаційної бази	17,8	19,6
Низький рівень попередньої підготовки	7,8	13,0
Інші причини	14,6	10,9

Водночас проведений теоретичний аналіз, аналіз літературних джерел і практики організації й ведення військово-професійної підготовки в закладах вищої освіти дають підстави стверджувати про більш глибокі причини стримування процесу підвищення якості військово-професійної освіти в ЗВО силових міністерств і відомств.

До ключових питань педагогічного експерименту належать розробка та апробація критеріїв і показників забезпечення професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу.

Усього під час опитувань і інтерв'ю керівним та викладацьким складом факультетів, кафедр, представниками інших структурних підрозділів було визначено понад 100 характеристик освітнього процесу й особистісних якостей, які можуть стати певними індикаторами забезпечення якості військово-професійної освіти. Надалі експертами були відібрані та згруповані 23 найбільш важливих ознаки. Вони стали основою для розробки показників для шести основних критеріїв.

З метою підвищення ефективності військової підготовки майбутніх офіцерів запасу в експериментальній роботі велику увагу приділено формуванню в громадян професійно важливих якостей, позитивного ставлення до майбутньої професії. Під час формувального експерименту, відповідно до розробленої нами системи заходів, визначено динаміку змін показників ефективності навчально-виховного процесу на військовій кафедрі для встановлення відносного рівня якості формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до ефективної службової діяльності. У нашому дослідженні під динамікою змін показників ефективності навчально-виховного процесу розуміємо зміну рівнів якості підготовленості військового фахівця та якості організації навчально-виховного процесу на кафедрі військової підготовки.

Результати формувального експерименту як основного методу дослідження ми постійно аналізували, порівнювали й доповнювали даними, отриманими в ході моделювання військової підготовки майбутніх офіцерів.

Таким чином, проведення дослідно-експериментальної роботи передбачало послідовне здійснення педагогічних заходів, спрямованих на вдосконалення військової підготовки майбутніх офіцерів запасу при вивченні комплексу загальновійськових, тактико-спеціальних, військово-спеціальних, військово-технічних дисциплін, а також оволодіння методикою роботи з особовим складом.

З урахуванням того, що в ході професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу відбуваються розвиток і зміна їх особистісних і професійних якостей, ми вирішили фіксувати, вивчати та аналізувати стан цього процесу за результатами констатувальних експериментів першого й другого порядку, тобто відстежувати зміни на кожному етапі військової підготовки громадян. Результати дослідження на початку експерименту (констатувальний експеримент першого порядку) наведено нижче.

На основі отриманих даних (табл. 2) можна зробити такий висновок. Якість підготовки майбутніх офіцерів на першому етапі військової підготовки майбутніх офіцерів запасу при вивченні спеціальних навчальних дисциплін характеризується низьким рівнем імовірності виконання вимог посадових функцій як у контрольній групі (68,5%), так і в експериментальній (70,8%), а також середнім рівнем підготовленості студентів за результатами проміжних контрольних заходів зі спеціальних навчальних дисциплін.

Таблиця 2

**Якість підготовленості військового фахівця
(констатувальний експеримент першого порядку)**

Рівні	Імовірність виконання вимог посадових функцій		Підготовленість майбутніх офіцерів запасу	
	за групами, % (осіб)			
	КГ (222 особи)	ЕГ (226 осіб)	КГ (222 особи)	ЕГ (226 осіб)
Високий	– (0)	– (0)	7,2 (16)	4,5 (10)
Середній	31,5 (70)	29,2 (66)	56,8 (126)	53,0 (120)
Низький	68,5 (152)	70,8 (160)	36,0 (80)	42,5 (96)

Очевидно, що до закінчення повного курсу військової підготовки громадян імовірність виконання посадових функцій може характеризуватися тільки середнім та низьким рівнями. Високий рівень підготовленості з навчальних дисциплін програми військової підготовки мають особи, які проходили строкову службу або навчалися (навчаються) у закладах вищої освіти за спеціальностями, близькими до напряму підготовки офіцерів запасу (у контрольній групі – 16 осіб (7,2%), в експериментальній – 10 осіб (4,5%)).

У ході формувальних заходів (реалізація на практиці системи формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу) та констатувального експерименту другого порядку виявлено позитивну динаміку за інтегральними показниками ефективності навчально-виховного процесу на кафедрі військової підготовки (табл. 3).

Таблиця 3

**Якість підготовленості військового фахівця
(констатувальний експеримент другого порядку)**

Рівні	Імовірність виконання вимог посадових функцій випускниками кафедри військової підготовки		Підготовленість випускників кафедри військової підготовки	
	за групами, % (осіб)			
	КГ (222 особи)	ЕГ (226 осіб)	КГ (222 особи)	ЕГ (226 осіб)
Високий	3,6 (8)	15,9 (36)	9,9 (22)	41,6 (94)
Середній	36,9 (82)	71,8 (162)	55,9 (124)	45,1 (102)
Низький	59,5 (132)	12,3 (28)	34,2 (76)	13,3 (30)

Кількісні показники експериментальних даних свідчать про позитивні статистично значущі зміни кількості студентів щодо *ймовірності виконання вимог посадових функцій* (збільшення кількості студентів з високим рівнем – з 0 до 36 осіб, що становить 15,9%; за середнім рівнем – з 66 до 162 осіб, приріст – 42,6%; зменшення кількості майбутніх офіцерів запасу з низьким рівнем імовірності виконання вимог посадових функцій – з 160 до 28 осіб, що становить 58,5%) та *підготовленості майбутніх офіцерів запасу* (збільшення кількості студентів з високим рівнем – з 10 до 94 осіб, що становить 37,1%; за середнім рівнем кількість студентів зменшилася за рахунок приросту за високим рівнем – з 120 до 102 осіб, негативний приріст – 7,9%; зменшення кількості майбутніх офіцерів запасу з низьким рівнем підготовленості – з 96 до 30 осіб, негативний приріст – 29,2%) в експериментальній групі, а в контрольній групі статистично значущих змін не відбулося. Результати експерименту в контрольній та експериментальній групах оброблено з використанням стандартних методів математичної статистики.

Висновки. Оприлюднені результати педагогічного експерименту надають змогу вважати ефективною розроблену педагогічну систему формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів запасу до службової діяльності, яка включає: концептуальні підходи до професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу (системно-оптимізаційний, ціннісний, програмно-цільовий, комплексно-діяльнісний, компетентнісний, синергетичний, особистісно орієнтований); організаційно-педагогічні умови; сучасні методи управління та шляхи підвищення якості військово-професійної освіти; комплексні тактико-спеціальні навчальні завдання; компоненти професійної готовності майбутніх офіцерів запасу, а також критерії її рівні її сформованості.

Наукова робота закладає основу для подальшого дослідження формування військово-професійної готовності майбутніх офіцерів до ефективної службової діяльності як одного з найважливіших чинників забезпечення високого рівня боєздатності й боєготовності військових частин і підрозділів у складних умовах сучасної воєнно-політичної обстановки в Україні та світі загалом.

Список використаної літератури

1. Константинов В. В. Экспериментальная психология : учебник и практикум для академического бакалавриата. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Юрайт, 2018. 255 с.
2. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 20 с.
3. Кустинський О. В. Експериментальна перевірка моделі спеціальної підготовки майбутніх офіцерів запасу. *Збірник наук. праць Хмельницького ін-ту соціальних технологій Університету "Україна"*. 2012. № 5. С. 115–120.
4. Педагогічні технології : навчальний посібник / О. С. Падалка, А. М. Нісичук, І. О. Смолюк, О. Т. Шпак. Київ : Українська енциклопедія, 1995. 254 с.
5. Романишина Л. М. Система поетапного контролю навчальної діяльності студентів педагогічних університетів за модульно-рейтинговою технологією навчання з дисциплін природничого циклу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1998. 39 с.

6. Сінкевич С. В. Методичні засади індивідуалізації навчання майбутніх офіцерів запасу. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 1. С. 269–276.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2017.

Зорий Я. Б. Результаты педагогического эксперимента по формированию готовности будущих офицеров запаса к военно-профессиональной деятельности

В статье рассмотрены этапы экспериментального исследования, касающиеся формирования военно-профессиональной готовности будущих офицеров запаса к эффективной служебной деятельности на основе разработанной педагогической системы. Освещены их содержание и экспериментальная база исследования. Очерчены концептуальные подходы к профессиональной подготовке будущих офицеров запаса (системно-оптимизационный, ценностный, программно-целевой, комплексно-деятельностный, компетентностный, синергетический, личностно ориентированный). Проанализирована степень влияния профессионально важных качеств военных специалистов на выполнение ими требований должностных функций с использованием подобранных показателей для оценки индивидуальных особенностей военного специалиста. Доказана значительная положительная динамика сформированности военно-профессиональной готовности граждан – будущих офицеров запаса экспериментальных групп на основе сравнения данных, полученных на констатирующем, формирующем и контрольном этапах педагогического эксперимента.

Ключевые слова: *военная подготовка, будущие офицеры запаса, педагогическая система, военно-профессиональная готовность, профессионально важные качества.*

Zoriy Y. Pedagogical Experiment Outcomes in the Process of Building Reserve Officers' Readiness & Commitment to a Military Duty

In order to exchange best practices in the field of Military Pedagogics, the discussion is centered on the experiment of training and building reserve officers' readiness and commitment to a military active duty. As it is premised, the experiment is based on the elaborated pedagogical design pattern and is seen as an enhancing reliance tool, parallel with acknowledged tools for fostering professional development. Particular attention is drawn to experimental research base and its essence in building capacity and capability both at installations and in theater.

In order to complete the research objectives, different conceptual approaches and methods of reserve officers' military professional training have been investigated. The research focuses on systematic and optimization methods, evaluation, program-based, integrated and purposive, competency, synergistic, and personality-oriented approaches; offers insight into developing up-to-the-minute methods of qualitative military vocational training (MVT) and enhancing its maintenance and sustainment to create a positive change; contains formulated components of reserve officers' military professional readiness; envisages creation of favorable organizational and pedagogical conditions for effective military professional training.

It can generally be deduced that the experimental group showcased a significantly positive dynamics in the formation of reserve officers' professional readiness if to compare the data obtained at the constative, developing and controlling stages of the pedagogical experiment.

The research proposes recommendations on how fostering readiness and commitment can be incorporated in educational practices and on how military educators can make use of this approach to ensure more informative and effective learning in the ROTC.

Key words: *military training, reserve officers, pedagogical design pattern, military professional readiness and commitment, professional qualities.*